

De angst voor antropomorfisme

C.P. Post *Freelance wetenschapsjournalist/cognitief psycholoog. www.charlotte-post.nl*

Het is onvermijdelijk dat men het gedrag van dieren interpreteert vanuit menselijke gevoelens, gedachten en taal. Maar dieren zijn geen mensen en het is heel belangrijk te proberen de dingen vanuit hun perspectief te zien en ons te verdiepen in hun fascinerende belevingswereld. Een zorgvuldig en kritisch gebruik van antropomorfisme kan daarbij gezien worden als een nuttig, nagenoeg onmisbaar hulpmiddel. Het is een manier om tot die belevingswereld door te dringen. Een manier om uitdrukking te geven aan en een verklaring te geven voor wat we waarnemen.

Antropomorfisme, het toeschrijven van menselijke eigenschappen aan dieren, wordt bij het wetenschappelijk onderzoek naar het gedrag, de emoties en het bewustzijn van het dier als een groot probleem gezien. We zouden dieren hierdoor menselijker maken dan ze werkelijk zijn. Daarnaast is het verkrijgen van objectieve en betrouwbare resultaten van groot belang binnen de wetenschap en het is nu eenmaal erg lastig objectieve uitspraken te doen over de innerlijke belevingswereld van dieren. Toch hoeft antropomorfisme lang niet zo'n complex probleem te zijn; zolang er zorgvuldig mee wordt omgegaan, kan het juist dienen als een zeer nuttig hulpmiddel.

Nauwkeurige, kritische en gedetailleerde antropomorfe beschrijvingen kunnen namelijk dienen als informatiebron voor het genereren van hypothesen en voorspellingen. Zo kunnen theorieën ontwikkeld worden omtrent de dierlijke belevingswereld en hebben we de mogelijkheid om waardevolle kennis op te doen.

Uiteindelijk heeft dit ook morele consequenties voor de manier waarop er in het algemeen met (proef)dieren wordt omgegaan tijdens wetenschappelijk onderzoek. »

Een korte geschiedenis

De term is een samenvoeging van de Griekse woorden *ánthrōpos* (mens) en *morphē* (uiterlijke vorm). Oorspronkelijk werd antropomorfisme beschreven als de neiging om menselijke gevoelens en uiterlijke kenmerken toe te schrijven aan elke levende of niet-levende entiteit, voornamelijk goden. Aardig om te vermelden is dat de negatieve betekenis die nu door veel wetenschappers aan de term wordt toegekend, zijn oorsprong vindt in de opvattingen van Xenophanes (570 v. Chr.). Het voorstellen van goden in menselijke vorm gaf volgens hem alleen maar problemen. Goden werden namelijk verondersteld perfecte wezens te zijn, het was denigrerend hen een menselijk uiterlijk en menselijke eigenschappen toe te dichten. Door het concept van een god aan antropomorfe termen te onderwerpen, ontstond verwarring over welke karakteristieken een god zou moeten hebben. Tevens was het wel erg arrogant te denken dat goden op mensen moesten lijken. Op deze manier kreeg antropomorfisme de negatieve bijklank die het vandaag de dag nog heeft en ging men het gebruik van antropomorfe taal vermijden.

Descartes en Darwin

Het is voor dierenliefhebbers haast onvoorstelbaar dat er nog steeds mensen zijn die vinden dat we niet kunnen zeggen dat een dier blij, verdrietig of boos is, omdat dit menselijke emoties zijn. Nog niet zo lang geleden waren sommige wetenschappers zelfs nog van mening dat dieren helemaal geen emoties ervaren of over een bewustzijn beschikken. Deze gedachtegang is terug te voeren naar de tijd van René Descartes (1596-1650), een grondlegger van de moderne filosofie. Hij hield een strikte scheiding aan tussen lichaam en geest; alle levende lichamen werden als machines beschouwd en alleen de mens beschikte over een geest waarin het bewustzijn en de emoties zetelden. Dieren waren slechts lichamen zonder geest, zielloze automaten, 'gedachteloze bruten'.

Hij was dan ook van mening dat dieren geen pijn konden ervaren omdat zij geen weet hadden van hun eigen lichamelijke sensaties. Dit had tot gevolg dat er in zijn tijd volop experimenteel onderzoek werd gedaan met dieren. Zo zouden de wetenschappers met volstrekte onverschilligheid honden geslagen hebben omdat hun lichamen reageerden als klokken; het janken van honden was niet meer dan het geluid van een veertje dat werd aangeraakt tijdens het slaan. Het lichaam zelf was zonder gevoel. Om vivisectie toe te kunnen passen en de bloedsomloop te bestuderen, werden de honden met hun vier poten aan planken gespijkerd. Degenen die medelijden hadden met de dieren, werden uitgelachen.

Met de evolutietheorie van Charles Darwin (1809-1882) werd men gedwongen het innerlijke leven van dieren met andere ogen te bezien. Hij stelde dat wij geëvolueerd zijn uit lagere diersoorten en die redenering volgend werd het erg lastig bewustzijn of emoties bij die soorten te ontkennen. Zo werd niet alleen duidelijk dat dieren geen machines zijn, maar ook dat mensen dieren zijn. Zijn ideeën stuitten in die tijd echter op veel weerstand; mensen waren nog niet bereid aan te nemen dat zij verwant waren aan de apen. Ook was er veel kritiek op de wetenschappelijke methode die Darwin hanteerde; hij zou teveel gebruik maken van anekdotisch (subjectief) bewijsmateriaal en antropomorfe beschrijvingen. Dit kon men in die tijd niet accepteren en er ontstond wederom behoefte aan een objectieve wetenschap met gecontroleerde experimenten.

Behaviorisme, opkomst en verval

Bewustzijn en emoties verdwenen gaandeweg weer helemaal naar de achtergrond en de aandacht werd vooral gericht op observeerbaar gedrag. Deze stroming werd het 'behaviorisme' genoemd. Volgens deze zienswijze zouden zowel mensen als dieren alleen reageren (responderen) op bepaalde prikkels (stimuli) uit de omgeving. Ook een emotie is niets meer dan aangeleerd gedrag. Processen die zich van binnen afspelen werden beschouwd als ontoegankelijk en zaten opgesloten in de zogeheten 'black box'. Diegenen die ook maar verwijzing maakten naar de inhoud van de 'doos' werden beschuldigd van het bedrijven van halfzachte wetenschap. Zo omzeilde men ook gelijk de problemen die antropomorfisme met zich meebracht. Er vonden in deze tijd dan ook veel experimenten met dieren plaats. Het is lastig aan te geven wanneer het behaviorisme nu precies zijn aanzien verloor, maar het bleef tot in ieder geval de jaren '50 van de vorige eeuw zeer invloedrijk.

Het was uiteindelijk de 'cognitieve revolutie' die het definitieve einde van het behaviorisme betekende. Vanaf de jaren '70 werd steeds meer onderzoek gedaan naar bewustzijn en andere cognitieve processen bij dieren. Nog steeds werden hierbij beschrijvingen van de subjectieve beleving liever vermeden omdat dergelijk onderzoek onwetenschappelijk zou zijn. De laatste jaren is er echter een ommekeer merkbaar; steeds meer wetenschappers vinden dat wel onderzoek gedaan kan worden naar de innerlijke belevingswereld van dieren, mits dat op een kritische en zorgvuldige wijze gebeurt.

Dieren, emoties en antropomorfisme

Zoals gezegd is het bedreigende aan antropomorfisme vooral het subjectieve element dat ermee gepaard gaat. Subjectiviteit is echter een essentieel onderdeel van observatie; ieder observeert vanuit een bepaald perspectief, een eigen persoonlijke zienswijze. Het is onmogelijk onze menselijke bril af te zetten en op een objectieve manier naar de wereld te kijken. Een neutrale, geheel objectieve taal bestaat dus eigenlijk niet. En als we onze eigen taal niet kunnen gebruiken om iets te zeggen over wat er in een dier omgaat, hoe kunnen we dan ooit bepalen welke emoties ze ervaren?

We kunnen nu eenmaal niet in hun hoofd kruipen en dezelfde taal spreken als zij. Het doet geen afbreuk aan het perspectief van het dier door de emoties die zij zo overduidelijk ervaren te beschrijven in menselijke termen als angst, jaloezie, blijdschap, boosheid en verdriet. Door middel van antropomorf taalgebruik maken we de emoties van dieren juist meer toegankelijk. »

We kunnen hun gevoelens op die manier beter begrijpen en uitleggen. Dit betekent natuurlijk niet dat zij emoties op exact dezelfde manier als mensen ervaren. Daarom moeten we er altijd voor waken dat we dieren niet teveel vermenschlijken; een dier moet ook in zijn waarde worden gelaten.

Morele consequenties

Het afgenomen scepticisme met betrekking tot de dierlijke psychologie is het resultaat van vele factoren; de belangrijkste is dat men zich steeds bewuster wordt van morele verplichtingen jegens het dier. Er zijn inmiddels vele organisaties, en zelfs een politieke partij, die opkomen voor de belangen van het dier. Het argument van de wetenschap was lange tijd dat emoties te subjectief waren en dat dus ook niet bewezen kon worden dat dieren pijn lijdend. Men is echter steeds minder bereid toe te staan dat wetenschappers hun werk ongehinderd door ethische bezwaren uitvoeren. Zo heeft, bijvoorbeeld, de 'American Veterinary Medical Association' reeds lang erkend dat dieren pijn kunnen voelen. Hierbij werd er op gewezen dat dierlijk onderzoek wordt gebruikt om menselijke modellen te creëren; dit onderzoek is daarom gebaseerd op een onderliggende aanname van antropomorfisme. Als men kan extrapoleren van dieren naar

mensen kan dit in principe ook andersom.

Wat zijn nu de belangrijkste implicaties van de 'ontdekking' dat dieren emotionele levens hebben en dat er mogelijkheden zijn hun gevoelens in menselijke termen te beschrijven? Moeten we onze onderlinge relaties veranderen? Hebben we verplichtingen jegens hen? Zijn dierproeven nog wel verdedigbaar? Is experimenteren met dieren ethisch verantwoord? In antwoord op deze vragen maken mensen die dieren gebruiken in experimenten vaak gebruik van het aloude argument dat dieren niet op dezelfde manier lijden als wij.

Het feit dat dieren een andere bele-

vingswereld hebben, houdt echter niet automatisch in dat zij minder lijden. Het geeft ons geen recht ze pijn te doen en ze voor allerlei doeleinden te gebruiken. Het zou al genoeg moeten zijn dat ze emoties hebben en dat ze in staat zijn pijn te voelen en te lijden.

De wetenschap heeft er lange tijd baat bij gehad dat dierlijke emoties niet serieus werden genomen; zij hoefde zich immers niet of nauwelijks te verantwoorden voor het gebruik van dieren in bepaalde experimenten. Zij heeft echter moeten inzien dat zij niet waardevrij en onafhankelijk van morele bezwaren is. De groeiende belangstelling voor morele kwesties heeft wetenschappers verplicht tot een herwaardering van 'common sense' en dierlijke gedachten en gevoelens. Zij kunnen de ogen niet langer sluiten voor het feit dat bepaalde wetenschappelijke experimenten niet langer door de beugel kunnen omdat zij buitensporig veel leed, pijn of verdriet bij het dier veroorzaken.

Literatuur

RW Mitchell, N Thompson & L Miles (1997). *Anthropomorphism, anecdote and animals: The emperor's new clothes?* Albany NY: Suny Press

